

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

Ξενοφώντας Ελληνικά

Ανάλυση και σχολιασμός των Βιβλίων Α' και Β

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Του

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

Πτυχιούχου Τμήματος Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, 2014

Επιβλέπων Καθηγητής: Βασίλειος Κωνσταντινόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής (Πρόεδρος Τμήματος) Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Συνεπιβλέπων/οντες : Ελένη Βολονάκη, Επίκουρος Καθηγήτρια Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Αθανάσιος Ευσταθίου, αναπληρωτής καθηγητής, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Καλαμάτα, Δεκέμβριος 2016

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα.....	1
Ευχαριστίες.....	3
Εισαγωγή.....	4
Κεφάλαιο 1ο. Ξενοφών.....	6
1.1. Βιογραφικά στοιχεία.....	6
1.2. Το έργο του Ξενοφώντος.....	9
1.3. Η συμβολή του στην Ιστοριογραφία.....	11
Κεφάλαιο 2ο. Ξενοφώντος Ελληνικά.....	12
2.1. Εισαγωγικά στοιχεία.....	12
2.2. Η δομή του έργου.....	13
2.3. Η παράδοση των «Ελληνικών».....	13
Κεφάλαιο 3ο. Ανάλυση των Βιβλίων Α' και Β' των Ελληνικών.....	16
3.1. Θεματολογία.....	16
3.2. Πραγματολογικά στοιχεία.....	17
3.3. Ερμηνευτικός σχολιασμός.....	25
3.4. Στοιχεία γλωσσικού ύφους.....	27
Κεφάλαιο 4ο. Σχολιασμός έργου.....	30
4.1. Ο Ξενοφών ως αφηγητής.....	30
4.2. Σύγκριση με το έργο του Θουκυδίδη.....	31

4.3. Κριτική στα «Ελληνικά».....	35
Επίλογος.....	37
Βιβλιογραφία	38

Ευχαριστίες

Με την παράδοση αυτής της εργασίας αισθάνομαι την ανάγκη να εκφράσω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες προς τους ανθρώπους οι οποίοι μου συμπαραστάθηκαν με όλες τις δυνάμεις στην διάρκεια των σπουδών μου.

Θα ήθελα κατ' αρχάς να ευχαριστήσω την οικογένειά μου που στάθηκε στο πλευρό μου με υπομονή και ανιδιοτέλεια προσφέροντάς μου κάθε είδους υποστήριξη για την ολοκλήρωση των σπουδών μου.

Επιπλέον οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ στον επιβλέποντα καθηγητή της εργασίας μου, κ. Κωνσταντινόπουλο Βασίλειο, που με καθοδήγησε με το προσωπικό του ενδιαφέρον, τις πολύτιμες γνώσεις και την εμπειρία του.

Εισαγωγή

Τα «Ελληνικά» του Ξενοφώντα περιγράφουν τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στον ελληνικό χώρο από το 411 π.Χ. μέχρι τη μάχη της Μαντίνειας, το 362 π.Χ. Ωστόσο, τα δύο πρώτα βιβλία φθάνουν ως την πτώση της αθηναϊκής κυριαρχίας στα 404 π.Χ.

Πρόκειται για ένα έργο μεγάλης σπουδαιότητας, αφού αποτελεί τη σημαντικότερη πηγή για τα παραγμένα αυτά χρόνια του 4^{ου} αιώνα π.Χ., καθώς κι ένα αφήγημα εξαιρετικής ζωντάνιας και μεγάλης λογοτεχνικής αξίας χάρη στην ζωηρότητα, την παραστατικότητα και τη σαφήνεια της αφήγησης, που εγείρει το ενδιαφέρον του αναγνώστη.

Η παρούσα εργασία ασχολείται με τη μελέτη των δύο πρώτων βιβλίων του επτάτομου έργου, στα οποία καταγράφονται γεγονότα, όπως οι αντιδράσεις στην ήττα μετά τη σικελική εκστρατεία, η επιρροή των Περσών στις εξελίξεις στον ελλαδικό χώρο, η ήττα της Αθήνας στους Αιγός ποταμούς, η κατάληψη της εξουσίας από τους Τριάκοντα Τυράννους.

Σκοπός της εργασίας είναι να προσφέρει μια σύντομη, αλλά περιεκτική εισαγωγή στην μελέτη των ιστορικών γεγονότων, όπως τα πραγματεύεται και να ερμηνεύει ο Ξενοφώντας.

Αναλυτικότερα, η εργασία διακρίνεται σε τέσσερα κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο προσφέρει κάποιες βασικές πληροφορίες γύρω από τον βιο και το έργο του

Ξενοφώντα, ενώ το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζει στα «Ελληνικά». Τα δύο τελευταία κεφάλαια περιλαμβάνουν την ανάλυση και το σχολιασμό του έργου κατ' αντιστοιχία.

Κεφάλαιο 1ο. Ξενοφών

1.1. Βιογραφικά στοιχεία

Ο Ξενοφών υπήρξε ένας εκ των πρωτοπόρων ιστορικών συγγραφέων της κλασικής αρχαιότητας, αλλά και σημαντικός φιλόσοφος. Αν και γνωρίζουμε ότι γεννήθηκε στην Αθήνα, η ακριβής ημερομηνία γέννησής του παραμένει αβέβαιη. Παραδοσιακά, οι μελετητές του έργου του την τοποθετούν μεταξύ 431-428 π.Χ.¹

Όσον αφορά στη γενεαλογία του, ο Ξενοφών φαίνεται ότι ήταν γιος του Γρύλλου, ενός ολιγαρχικού και φιλολάκωνος πολιτικού από τον δήμο Έρχης. Έτσι, κοινωνικά, ο ιστορικός ανήκε στην τάξη των ιππέων, γεγονός που του επέτρεψε να λάβει επιμελημένη μόρφωση και κατ' επέκταση να εισέλθει στον κύκλο των μαθητών του Σωκράτη περίπου στα 410 π.Χ. Η παράδοση τον θέλει μάλιστα να συναντά τυχαία τον Σωκράτη στους δρόμους των Αθηνών και να αποφασίζει αυθόρμητα να τον ακολουθήσει. Λέγεται ακόμη ότι σε όλη του ζωή δεν έπαψε να θεωρεί τον Σωκράτη ως πνευματικό του μέντορα, αλλά και να προσπαθεί να αποκαταστήσει την ιστορική αλήθεια γύρω από το πρόσωπό του.²

Χάρη στην αριστοκρατική του καταγωγή, ο Ξενοφών ανδρώθηκε στην Αθήνα μέσα σε κύκλους ευγενών νέων με τους οποίους μοιραζόταν την αγάπη του για την

---

¹ Lesky, 1989, σελ. 171-176.

² Pfeiffer, 1972, σελ. 89-90.

ιπασία, τον αθλητισμό και τη φιλοσοφία. Πράγματι, φαίνεται ότι ο ίδιος υπήρξε εξαιρετος παλαιστής, αλλά και ιππέας.³

Επιπλέον, καθώς γαλουχήθηκε κάτω από τα ολιγαρχικά πρότυπα του πατέρα του, ο Ξενοφών υπήρξε θερμός φιλολάκων. Θαύμαζε τον λιτό βίο των Σπαρτιατών και σύναψε μια στενή σχέση αμοιβαίας εκτίμησης και θαυμασμού με τον βασιλιά της Σπάρτης, Αγησίλαο. Χάρη σ' αυτή τη φιλία, ο Ξενοφών έφτασε μάλιστα να πολεμήσει στο πλευρό του Αγησίλαου κατά τη μάχη της Κορωνείας, στα 394 π.Χ. ενάντια στον αντισπαρτιατικό συνασπισμό, στον οποίο συμμετείχε μεταξύ άλλων η Αθήνα. Ως εκ τούτου, βασική συνέπεια της απόφασής του υπήρξε η εξορία του από την γενέτειρα πόλη.⁴

Οι ιππικές και πολεμικές του δεξιότητες υπήρξαν αξιοθαύμαστες. Έτσι, στα 401 π.Χ. ο ίδιος κλήθηκε να συμμετάσχει στην εκστρατεία του Κύρου, γιου του βασιλιά Δαρείου Β' ενάντια στον θείο του Αρταξέρξη Β' σε μια προσπάθεια διεκδίκησης του θρόνου. Από τις υπάρχουσες πηγές, φαίνεται ότι ο Ξενοφών υπήρξε ενθουσιασμένος για την πρόσκληση αυτή σε τέτοιο βαθμό, ώστε κατάφερε να αποσπάσει έναν θετικό χρησμό από το Μαντείο των Δελφών, κάνοντας μια έμμεση ερώτηση. Στην πραγματικότητα, φαίνεται ότι ο Σωκράτης είχε ενθαρρύνει τον φιλόσοφο να λάβει χρησμό προτού αποδεχθεί την πρόσκληση του Κύρου. Τότε απευθύνθηκε στο μαντείο ρωτώντας σε ποιον θεό θα έπρεπε να προσφέρει θυσία για να πετύχει το ταξίδι του και να επιστρέψει σώος. Σύμφωνα με την παράδοση το μαντείο πρότεινε μια σειρά από θεούς «για κάθε ενδεχόμενο».⁵

---

³ Lesky, 172, Said et al., σελ. 63-66.

⁴ Παπαγεωργίου, 1995, σελ. 14.

⁵ Παπαγεωργίου, 1995, σελ. 14-15.

Έτσι, ο Ξενοφών πολέμησε στην Ασία στηρίζοντας τον Κύρο, για τον οποίο ανέπτυξε μεγάλο θαυμασμό εξαιτίας της αγάπης που εκείνος έτρεφε για τον ελληνικό πολιτισμό και την εκτίμησή του απέναντι στους Έλληνες. Ειδικότερα, ο ίδιος ο ιστορικός υποστήριξε ότι «θέλει τους Έλληνες συμμάχους του, όχι γιατί δεν είχε στρατό αλλά γιατί τους θεωρούσε ανώτερους από όλους τους άλλους λαούς» (Κύρ. Αναβ. I 7,3). Επιπλέον, ο ίδιος δήλωνε το σεβασμό του απέναντι στους Έλληνες για την την μόνιμα κυριαρχούσα επιθυμία τους για ελευθερία, κάτι που ο ίδιος θα προτιμούσε πάνω απ' όλα (*«την ελευθερίαν ελοίμην αν αντί ων έχω πάντων και άλλων πολλαπλασίων»*, Ανάβασις, βιβλίο 1.7.4). Ο Κύρος απέδιδε μάλιστα αυτή την ικανότητα για διατήρηση της στην πολεμική και ηθική υπεροχή των Ελλήνων. Αυτός ήταν και ο λόγος για τον οποίο ακόμη και όταν στρέφονταν ενάντια στην Ελλάδα, οι Πέρσες, αξιοποιούσαν τη βοήθεια Ελλήνων συνδέσμων (Κυρ. Παιδ VIII 8,26). Σήμερα ο ακριβής ρόλος του Ξενοφώντα στην εκστρατεία αυτή παραμένει ασαφής, αφού δεν είναι γνωστός ο βαθμός με τον οποίο συμμετείχε στον Περσικό στρατό. Παρόλα αυτά είναι βέβαιο ότι κατείχε ξεχωριστή θέση στην αυλή του Κύρου κι ότι υπήρξε ένας από τους πιο σημαντικούς συμβούλους του.⁶

Μετά το θάνατο του Κύρου στη διάρκεια της προαναφερθείσας εκστρατείας, σε μια μάχη στα Κούναξα, ο Ξενοφώντας εκλέχθηκε στρατηγός και κατάφερε να οδηγήσει τον στρατό των Ελλήνων με ασφάλεια πίσω στην πατρίδα. Κατά την πορεία αυτή της επιστροφής, αυτή η ελληνική μερίδα του στρατού κατάφερε να βοηθήσει στην ανάδειξη του Σεύθη Β' στον θρόνο της Θράκης. Η καταγραφή της πορείας της επιστροφής από τον Ξενοφώντα περιγράφεται συνοπτικά ως *«Κύρου Ανάβασις»*.

---

⁶ Ράπτης, 2007, σελ. 9-11.

Η «Κύρου Ανάβασις» αποτελεί ένα από τα πρώτα συγγράμματα του Ξενοφώντα στο οποίο αναλύεται σχολαστικά ο χαρακτήρας ενός ηγέτη. Στο έργο αυτό, ο Ξενοφών περιέγραψε τον χαρακτήρα του νεότερου Κύρου ισχυριζόμενος ότι λαπό όλους τους Πέρσες που έζησαν μετά τον Κύρο τον Μέγα, εκείνος ήταν ο πιο κατάλληλος για βασιλιάς και για διοικητής μιας αυτοκρατορίας.

Με την επιστροφή του φαίνεται ότι έζησε στη Σκιλλούντα, όπου οι Σπαρτιάτες του είχαν παραχωρήσει περιουσία για να τον τιμήσουν. Εκεί, συνέγραψε την περίφημη «Ανάβαση», ενώ απέκτησε οικογένεια, για την οποία δυστυχώς σώζονται ελάχιστες πληροφορίες. Είναι πάντως γνωστό ότι ένας από τους γιους του πολέμησε για την Αθήνα στη Μαντίνεια, ενώ ο ίδιος ακόμη ζούσε, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την ανάκληση της εξορίας του.

Αργότερα, ο Ξενοφών πέθανε στην Κόρινθο, χωρίς να διασώζεται η ακριβής ημερομηνία και η αιτία θανάτου του, αφήνοντας πίσω του πλούσιο και θεάρεστο συγγραφικό έργο.⁷

1.2. Το έργο του Ξενοφώντος

Ως συγγραφέας, ο Ξενοφών ασχολήθηκε με πολλά θέματα διαφορετικών τομέων, φαινόμενο ιδιαίτερα σύνηθες στην πνευματική παραγωγή των σοφών της εποχής του.

---

⁷ Κωνσταντινόπουλος, 2014, Ράπτης, 2007, σελ. 7, 11-14.

Ως ιστοριογράφος συνέγραψε τα «Ελληνικά», μια συλλογή 7 βιβλίων που συνειδητά αποτέλεσε τη συνέχεια των «Ιστοριών» του Θουκυδίδη και καλύπτει μια περίοδο από 411 π.Χ. έως 361 π.Χ.⁸

Στη συνέχεια ασχολήθηκε εντατικά με την πολιτική φιλοσοφία, όπου συνέγραψε την «Κύρου παιδεία», μια συλλογή 8 βιβλίων που επιδιώκει να ανασυνθέσει την εικόνα του ιδανικού μονάρχη αξιοποιώντας ιδεολογικές και αφηγηματικές τεχνικές της σοφιστικής και της σωκρατικής φιλοσοφίας. Άλλα ιστορικά και βιογραφικά έργα του είναι η Κύρου Ανάβασις και ο Αγησίλαος.⁹

Ο ίδιος έγραψε ακόμη φιλοσοφικά, διδακτικά έργα και διαλόγους μεταξύ των οποίων τα εξής:

- Απολογία Σωκράτους
- Απομνημονεύματα
- Οικονομικός
- Συμπόσιον
- Ιέρων ή τυραννικός
- Λακεδαιμονίων Πολιτεία
- Αθηναίων Πολιτεία
- Πόροι ή περί προσόδων
- Ιππαρχικός (Λόγος)
- Περί ιππικής
- Κυνηγετικός

---

⁸ Pfeiffer, 1972, σελ. 189.

⁹ Said et al., 2001, σελ. 59.

1.3. Η συμβολή του στην Ιστοριογραφία

Ο Ξενοφών υπήρξε συνεχιστής του θουκυδίδειου ιστορικού έργου, ο οποίος όμως πολλάκις επικρίθηκε για την ιστορική του μέθοδο. Ειδικότερα, πολλοί μελετητές αποδίδουν στον Ξενοφώντα τη διάνθιση των αφηγήσεών του με ανακρίβειες και μυθικά περιστατικά για λόγους λογοτεχνικότητας, ώστε ο ίδιος περιγράφεται συχνά μάλλον ως πολεμικός ανταποκριτής και λογοτέχνης, παρά ως ιστορικός¹⁰. Έτσι πολλές φορές το έργο του θεωρήθηκε υποδεέστερο από εκείνο του Θουκυδίδη ή του Ηροδότου από άποψης ιστορικής ακρίβειας. Παρόλα αυτά, ο Ξενοφών κατάφερε να παραμείνει στην ευγενή τριάδα των μεγάλων ιστοριογράφων της κλασικής εποχής, αφού εγκαινίασε μια νέα προοπτική στην ιστοριογραφία, που ήθελε τα ιστορικά γεγονότα να προσφέρονται, όχι μόνο για μάθηση, αλλά και για ψυχαγωγία. Οι γλαφυρές αφηγήσεις του, η ζωντάνια του λόγου του, η γλωσσική του δεινότητα και η διάθεσή του για πολλαπλές ερμηνείες έστρεψαν το ενδιαφέρον ολοένα περισσότερων μελετητών στην κλασική ιστοριογραφία.

Παράλληλα, δε δεν θα πρέπει να παραγνωριστεί το γεγονός ότι ο ίδιος προσφέρει μεταξύ άλλων πολύτιμες ιστορικές πληροφορίες, όχι μόνο για τα γεγονότα τα οποία περιγράφει, αλλά και τον τρόπο σκέψης και ζωής των ανθρώπων της εποχής του.¹¹

---

¹⁰ Κωνσταντινόπουλος, 2005, σελ. 11.

¹¹ Κωνσταντινόπουλος, 2014, Lesky, 1989, σελ. 185-186.

Κεφάλαιο 2ο. Ξενοφώντος Ελληνικά

2.1. Εισαγωγικά στοιχεία

Τα «Ελληνικά» του Ξενοφώντα αποτελούν τη συνέχεια της ιστορικής αφήγησης του Θουκυδίδη αναφορικά με τα γεγονότα του Πελοποννησιακού πολέμου. Πράγματι με μια φράση που σημαίνει «*Υστερα απ' αυτό*», ο Ξενοφών ξεκινά την αφήγησή του τοποθετώντας την έναρξη της αφήγησης τοποθετείται στα 411 π.Χ., εκεί, δηλαδή όπου είχε σταματήσει ο Θουκυδίδης, ως την πτώση της Αθήνας το 404 π.Χ. για τα δύο πρώτα βιβλία. Στη συνέχεια, η αφήγησή του φθάνει ως τη μάχη της Μαντινείας στα 362 π.Χ., όπου και ολοκληρώνεται.¹²

Στα δύο πρώτα βιβλία ο Ξενοφών φαίνεται να προσπαθεί κοπιαστικά να μιμηθεί το πρότυπο του Θουκυδίδη, ένα πρότυπο που σταδιακά εξασθενεί. Ωστόσο, ήδη από τα δύο αυτά βιβλία οι διαφορές είναι προφανείς. Η χρονολόγηση των γεγονότων δεν είναι μεθοδική, οι παραλείψεις πληθαίνουν και η προσωπική ιδεολογία παίρνει θέση. Εξάλλου, ο Ξενοφώντας φαίνεται να ενδιαφέρεται περισσότερο για την αποτύπωση της ψυχολογίας των δρώντων προσώπων, παρά για την ανάλυση των πολιτικών εξελίξεων. Καθώς χρησιμοποιεί τις δημηγορίες για να ηθογραφήσει τα ομιλώντα πρόσωπα, σύντομα θεωρήθηκε ως εισηγητής ενός νέου είδους: της βιογραφίας, χωρίς όμως να συνεισφέρει καθοριστικά στην κατανόηση των ιστορικών γεγονεμένων.¹³

---

¹² Ράπτης, 2007, σελ. 9, Lesky, 1989, σελ. 201.

¹³ Ράπτης, 2007, σελ. 16-18.

Σταδιακά ο σχεδιασμός της ιστορίας αποκτά τη μορφή χρονικού, καθώς ο συγγραφέας αφηγείται την παρακμή της σπαρτιατικής ισχύος ως αποτέλεσμα της θεϊκής βούλησης. Η μονομέρεια, η μεροληψία υπέρ των Σπαρτιατών, η έλλειψη αντικειμενικότητας κι ακρίβειας μετατρέπουν σταδιακά το έργο από ιστορικό σύγγραμμα σε πολιτικό μυθιστόρημα χωρίς ωστόσο να το καθιστούν λιγότερο αξιόλογο.¹⁴

2.2. Η δομή του έργου

Το έργο διακρίνεται παραδοσιακά σε 7 βιβλία, μια διαίρεση που πραγματοποιήθηκε από τους μεταγενέστερους μελετητές κατά τους ελληνοιστικούς χρόνους. Τα δύο πρώτα βιβλία διατηρούν ένα σχετικά αυστηρότερο ιστορικό ύφος και περιλαμβάνουν τα γεγονότα από το 411 π.Χ. έως το 404 π.Χ., με την πτώση της Αθήνας. Στη συνέχεια, τα υπόλοιπα βιβλία καλύπτουν την περίοδο 403 έως 362 π.Χ., με τη μάχη της Μαντινείας οπότε το βάρος της εστίασης πέφτει στην εξιστόρηση της σταδιακής εξασθένησης της σπαρτιατικής δύναμης.

2.3. Η παράδοση των «Ελληνικών»

Τα «*Ελληνικά*» του Ξενοφώντα αποτελούν το μοναδικό ιστορικό έργο της εποχής τους που σώζεται ολόκληρο. Παραδοσιακά θεωρείται ότι συνδέονται με ένα απόσπασμα από τα «*Ελληνικά*» του Θουκυδίδη, που βρέθηκαν στην Οξύρυγχο το 1904. Γενικά, πάντως, φαίνεται ότι το έργο διασώθηκε ολόκληρο χάρη στη γλωσσική

---

¹⁴ Κωνσταντινόπουλος, 2014, Jager, 1988, σελ. 247-248.

του καθαρότητα που το κατέστησε σταθερά ως ένα μεταξύ των κλασικών διδακτικών εγχειριδίων δια μέσου των αιώνων.¹⁵

Ειδικότερα, τα χειρόγραφα των «*Ἑλληνικῶν*» του Ξενοφόντα είναι κατά κανόνα μεταγενέστερα από εκείνα των άλλων έργων του.

- Ο **B** = **Parisinus 1738**, του 14^{ου} αι. αποτελεί το αρχαιότερο χειρόγραφο των *Ἑλληνικῶν* και με την ορθότερη γραφή.
- Ο **P** = **Palatinus 140**, του 14^{ου}, το οποίο ομοιάζει σημαντικά με το κείμενο του πατύρου B.
- Ο **M** = **Ambrosianus A4 infra** που χρονολογείται στα 1344 και περιλαμβάνει από κοινού την *Ἱστορία* του Θουκυδίδη και τα *Ἑλληνικά*.
- Ο **V** = **Venetus Marcianus 368** του 15^{ου} αι. που περιλαμβάνει το κείμενο από έναν αντιγραφέα με καλή γνώση ελληνικών, ο οποίος είχε μάλιστα τη δυνατότητα να παρεμβαίνει στο κείμενο προτείνοντας γλωσσικές διορθώσεις.
- Ο **D** = **Parisinus gr. 1642**, του 14^{ου} αι., που περιέχει επίσης *Ἀπομνημονεύματα* καθώς και εισαγωγές από πλατωνικά έργα.
- Ο **L** = **Parisinus Coislianus 317**, του 15^{ου} αι. στον οποίο περιλαμβάνεται και η *Ἱστορία* του Θουκυδίδη.
- Ο **B** = **Britannicus add. 5110**, του 14^{ου} αι.
- Ο **U** = **Urbinas 117**, του 14^{ου} και 15^{ου} αι.

---

¹⁵ Hornblower et al., 2012.

- Ο **C** = **Parisinus 2000**, του 15^{ου} αι. που περιλαμβάνει ακόμη το *Περί παιδων άγωγής* του Πλουτάρχου.
- Ο **F** = **Perizonianus Lugduno-Batavus 6**, του 15^{ου} αι., που περιέχει επίσης την *Άλεξάνδρου Άνάβασιν* του Αρριανού.
- Ο **E** = **Parisinus 1739**, του 15^{ου} αι.
- Ο **A** = **Parisinus 1739** του 1535.¹⁶

---

¹⁶ Κωνσταντινόπουλος, 2012, 2005, σελ. 27,

Κεφάλαιο 3ο. Ανάλυση των Βιβλίων Α' και Β' των

Ελληνικών

3.1. Θεματολογία

Στα επτά κεφάλαια του πρώτου βιβλίου ο Ξενοφών καταγράφει και αφηγείται τις συγκρούσεις ανάμεσα στους Αθηναίους και τους Σπαρτιάτες στον Ελλήσποντο και το Ανατολικό Αιγαίο. Η αφήγησή του φθάνει ως τη νίκη του αθηναϊκού στόλου στη ναυμαχία των Αργινουσών και την επακόλουθη δίκη των Αθηναίων στρατηγών.

17

Το δεύτερο βιβλίο διακρίνεται σε τέσσερα κεφάλαια, τα οποία εξιστορούν εξιστορούν εν πολλοίς τα προβλήματα του εκστρατευτικού σώματος της Σπάρτης στη Χίο, την ανάληψη της ηγεσίας στον στόλο των Λακεδαιμόνων από τον Λύσανδρο, αλλά και την αποστασία των πρώην συμμάχων της Αθήνας, που στρέφονται τώρα στο πλευρό της Σπάρτης. Παράλληλα, γίνεται αναφορά στο ρόλο των Περσών ως κινητήριου μοχλού των ιστορικών εξελίξεων στην Ελλάδα. Η καταστροφή του ελληνικού στόλου στους Αιγός ποταμούς, η πολιορκία και η ήττα της Αθήνας, η τυραννία των Τριάκοντα και η αποκατάσταση της δημοκρατίας αποτελούν βασικά θέματα που αναπτύσσονται στο βιβλίο Β'.¹⁸

---

¹⁷ Hude, 1980, σελ. 14, 17.

¹⁸ Macaulay et al., 2014, σελ. 39-54.

3.2. Πραγματολογικά στοιχεία

Στα Ελληνικά του ο Ξενοφώντας συνεχίζει την αφήγηση των γεγονότων της τελευταίας περιόδου του Πελοποννησιακού πολέμου ξεκινώντας από το 411 π.Χ., από το σημείο δηλαδή που διακόπηκε η αφήγηση του Θουκυδίδη. Το φθινόπωρο του 408 π.Χ. οι Αθηναίοι σημείωσαν μια σειρά από επιτυχίες στη Θράκη και τον Ελλήσποντο, όπου είχε μεταφερθεί το θέατρο των επιχειρήσεων του Πελοποννησιακού πολέμου.¹⁹

Αναλυτικότερα, η αφήγηση ξεκινά με μια φράση, που υπαινίσσεται ότι προηγούνται άλλα γεγονότα, ήδη γνωστά στο αναγνωστικό κοινό (A, I, 1). Πρόκειται επί της ουσίας για τα γεγονότα που είχαν προηγηθεί πριν το φθινόπωρο του 411 π.Χ., όπου καταλήγει η αφήγηση του Θουκυδίδη. Ειδικότερα, ο Θουκυδίδης είχε προχωρήσει σε μια προσπάθεια να αναλύσει τις αιτίες του Πελοποννησιακού πολέμου αναφερόμενος ιδιαίτερα στις υποθέσεις της Κέρκυρας και της Ποτίδαιας, αλλά και το ρόλο του Μεγαρικού ψηφίσματος το 432 στην κήρυξη των εχθροπραξιών. Οι αφηγήσεις του περιλαμβάνουν ακόμη το τέλος του Αρχιδάμιου πολέμου και στη συνέχεια τη Σικελική εκστρατεία και τον αμφιλεγόμενο ρόλο του Αλκιβιάδη. Από εκείνο περίπου το σημείο αναλαμβάνει να ξετυλίξει το νήμα της Ιστορίας ο Ξενοφώντας.²⁰

Ο Θυμοχάρης αποτελεί το πρώτο πρόσωπο που αναφέρεται στις αφηγήσεις του Ξενοφόντα (A, I, 1). Ο άνδρας αυτός παρουσιάζεται να φεύγει από την Αθήνα, χωρίς όμως να προσδιορίζεται ο ακριβής προορισμός του. Από την αξιοποίηση άλλων πηγών είμαστε σε θέση να συμπεράνουμε ότι ο Θυμοχάρης, αρχηγός των αθηναϊκών τριήρων, που ηττήθηκε κατά κράτος από τους Πελοποννήσιους στη ναυμαχία της

¹⁹ Παπαγεωργίου, 1995, σελ. 10-12, Ράπτης, 2007, σελ. 78-79.

²⁰ Finley, 1981.

Ερέτριας, κατέληξε στον Ελλήσποντο. Πρόκειται για μια σημαντική παράλειψη εκ μέρους του συγγραφέα, η οποία μαρτυρά μεταξύ άλλων την ανομοιογενή έμφαση που ο ίδιος αποδίδει σε ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα. Αντίστοιχα, παρατηρείται μια νέα παράλειψη στην ίδια ενότητα (A, I, 1), όταν ο Ξενοφώντας αναφέρει ότι οι δύο αντιμαχόμενες πλευρές *έναυμάχησαν αὔθις*, γεγονός που υπονοεί ότι αυτή δεν ήταν η πρώτη ναυμαχία μεταξύ τους, χωρίς ωστόσο να διευκρινίζει ποιες ήττες των Αθηναίων είχαν προηγηθεί. Παρόλα αυτά, στην ίδια παράγραφο προσδιορίζονται οι Πελοποννήσιοι ως οι νικητές της σύγκρουσης.

Αρκετοί μελετητές έχουν επισημάνει ως μεροληπτική την θεματική περίοδο των «Ελληνικών» κρίνοντας ως σκόπιμη την επιλογή του Ξενοφόντα να ξεκινήσει τις αφηγήσεις του από μια νίκη των Σπαρτιατών, καθότι ένθερμος οπαδός του Αγησίλαου ο ίδιος.²¹ Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στον Αγησανδρίδα, έναν Σπαρτιάτη ναύαρχο που ηγείτο της ναυμαχίας στην Ερέτρια, όπου κατατροπώθηκαν οι Αθηναίοι (A, I, 1). Αντίστοιχα, προσωπική αναφορά γίνεται και στον Δωριέα Διαγόρα (A, I, 2), έναν ακόμη ναύαρχο του σπαρτιατικού στόλου.

Ωστόσο, αμέσως μετά αναφέρεται στη νίκη του αθηναϊκού στόλου στην Άβυδο, την οποία όμως μεροληπτικά αποδίδει σε φυγή των Σπαρτιατών (A, I, 3-4). Πρόκειται ουσιαστικά για την ναυμαχία της Αβύδου που διεξήχθη στον Ελλήσποντο το 410 π.Χ. ανάμεσα στους Αθηναίους και τους Σπαρτιάτες στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού Πολέμου. Σύμφωνα με την ιστορική παράδοση, ο αθηναϊκός στόλος που βρισκόταν στη Σηστό αριθμούσε 74 πλοία, αμέσως μόλις έμαθε ότι οι Σπαρτιάτες θα επετίθοντο στην Άβυδο αμέσως κατευθύνθηκε εναντίον τους. Όταν οι δύο στόλοι συναντήθηκαν, παρατάχθηκαν για μάχη. Αρχικά, η μάχη ξεκινά με τους

---

²¹ Finley, 1981.

Αθηναίους και τους Σπαρτιάτες να πολεμούν οργισμένα χωρίς να έχει το πλεονέκτημα της νίκης κάποιος από τους δύο. Η μάχη διήρκησε για αρκετές ώρες ως την άφιξη του Αλκιβιάδη με 17 τριήρεις. Τότε, το ηθικό των Αθηναίων αναπτερώθηκε και κατάφεραν να διασπάσουν την παράταξη των Σπαρτιατών. Στη μάχη αυτή, οι απώλειες των Αθηναίων ήταν ελάχιστες, ενώ οι Σπαρτιάτες έχασαν 30 πλοία.

Η ατμόσφαιρα ανασφάλειας και ετοιμότητας που επικρατούσε στα χρόνια αυτά μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών αντανάκλαται στην αναφορά του Ξενοφώντα στους «ημεροσκόπους» των Αθηναίων (Α, Ι, 2). Επρόκειτο για εντεταλμένους φύλακες, οι οποίοι στη διάρκεια της ημέρας παρατηρούσαν, κατέγραφαν και αξιολογούσαν τις κινήσεις του αντίπαλου στρατού

Στο πολεμικό αυτό σκηνικό, οι συγκρούσεις εντείνονται. Μάλιστα, όπως αναφέρει ο συγγραφέας, οι δύο αντίπαλες πλευρές φθάνουν να πολεμούν ακόμη και πάνω στα καράβια τους ως πεζικάριοι (Α, Ι, 6). Όπως επισημαίνει ο Ξενοφώντας η διεξαγωγή ναυμαχιών και η παράταση του πολέμου αποτελούσε μια πολυδάπανη διαδικασία, που ανάγκαζε τις αντιμαχόμενες πλευρές να είναι ιδιαίτερα πειστικές για τη συγκέντρωση πόρων. Ιδιαίτερα οι Αθηναίοι παρουσιάζονται να πιέζουν πολύ για εισφορές τις συμμαχικές πόλεις (Α, Ι, 8).

Ο Μίνδαρος είναι ένας ακόμη Σπαρτιάτης ναύαρχος που κατονομάζεται (Α, Ι, 11). Ειδικότερα, ο Μίνδαρος παρουσιάζεται να κάνει θυσία προς τιμήν της Αθηνάς στην περιοχή της Τροίας, όταν πληροφορείται για την αναδίπλωση του σπαρτιατικού στόλου στο Ροίτσιο ύστερα από επίθεση του Θρασύλλου και του Θρασύβουλου. Τότε, εγκαταλείπει την τελετουργία και σπεύδει για βοήθεια στο Ροίτσιο (Α, Ι, 3, 7-8).

Ο Αλκιβιάδης αποτελεί επίσης ένα πρόσωπο που αναφέρεται συχνά στο έργο του Ξενοφώντα (Α, Ι, 9-10). Ο ίδιος υπήρξε στρατηγός και φερόμενος ως ο πρωταίτιος για την εκστρατεία στη Σικελία. Ως λιποτάκτης ζει στον Ελλήσποντο προκειμένου να αποφύγει την σκληρή τιμωρία για την καταστροφή της Αθήνας στη σικελική εκστρατεία, όπου εγκατέλειψε μεταξύ άλλων τους στρατηγούς Νικία και Λάμαχο, κι αφότου κατηγορήθηκε για την κατατόμηση των αγαλμάτων των Ερμών. Κατά τη μάχη στο Ροίτειο, ο Αλκιβιάδης παρουσιάζεται να στέλνει μικρή ναυτική βοήθεια στους Αθηναίους με σκοπό να κερδίσει ξανά την εύνοιά τους. Η στήριξη αυτή τρομάζει τους Σπαρτιάτες, που έχουν ήδη αρκετές απώλειες και τους τρέπει σε φυγή, σύμφωνα με τον συγγραφέα (Α, Ι, 11-13). Είχε, δε προηγηθεί η αποστολή ναυτικής βοήθειας από την Σηστό στην Αθήνα, μια πόλη του Ελλήσποντου απέναντι από την Άβυδο που είχε συμμαχικές σχέσεις με την Αθήνα (Α, Ι, 13 – Β, Ι, 16-19).

Γενικά, ο Αλκιβιάδης παρουσιάζεται να ονειρεύεται να επιστρέψει στην Αθήνα, αποσπώντας από τον σατράπη Τισσαφέρνη την υπόσχεση για χρηματική υποστήριξη. Σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές, ο ίδιος διέρρευσε στους Αθηναίους στρατηγούς που είχαν καταλύσει στη Σάμο ότι σε αντάλλαγμα γι' αυτή την βοήθεια, υποσχέθηκε να κάνει ό,τι μπορεί για να μεταβάλει το πολίτευμα της Αθήνας (Α, Ι, 8, 14). Εκείνοι έστειλαν τον Πείσανδρο στην Αθήνα, ώστε να μεταφέρει στην εκκλησία του δήμου τις προτάσεις του Αλκιβιάδη. Οι Αθηναίοι, όμως, αν και άκουσαν με προσοχή τις προτάσεις του Αλκιβιάδη, τις αντιμετώπισαν με καχυποψία και σκεπτικισμό. Όπως διαπιστώνεται αργότερα, η στάση του Αλκιβιάδη δεν χαιρετίστηκε θετικά ούτε από την πλευρά των Περσών εν τέλει, αφού με την επιστροφή του φυλακίστηκε από τον Τισσαφέρνη, ο οποίος όντας σταθερά υπέρμαχος των ολιγαρχικών προσπαθούσε να τον πείσει να συνεργαστεί μαζί του ενάντια στους Αθηναίους (Α, Ι, 9). Τελικά, όμως, ο Αλκιβιάδης καταφέρνει μαζί με

τον Μαντίθεο να αποδράσει από τις φυλακές των Κλαζομενών ύστερα από 30 μέρες εγκλεισμού (*ἡμέραις δὲ τριάκοντα ὕστερον Ἀλκιβιάδης ἐκ Σάρδεων μετὰ Μαντιθέου τοῦ ἀλόντος ἐν Καρία ἵππων εὐπορήσαντες νυκτὸς ἀπέδρασαν εἰς Κλαζομενάς*, A, I, 9).

Στη συνέχεια, ο Αθηναίος στρατηγός Θηραμένης καταφθάνει στην Καρδία, μια σπουδαία πόλη της θρακικής χερσονήσου, όπου συναντήθηκε με τον Θρασίβουλο και τον Αλκιβιάδη. Ο Θηραμένης θα αποδειχθεί ιδιαίτερα χρήσιμος για την Αθήνα, αφού θα συλλέξει χρηματικούς πόρους από τις συμμαχικές πόλεις, ενώ θα εξασφαλίσει ναυτική βοήθεια για τον αθηναϊκό στόλο (A, I, 11-12).

Είναι σημαντικό, στο σημείο αυτό, να αναφερθεί ότι μετά την ήττα των Αθηναίων στη σικελική εκστρατεία, παύουν να λογίζονται *a priori* ως υπερδύναμη. Αρκετοί σύμμαχοι εξαντλημένοι από τις δαπάνες, αλλά και τρομαγμένοι από τις εξελίξεις εγκαταλείπουν την αθηναϊκή συμμαχία.²² Με τη σειρά της περσική πολιτική με τον Φαρνάβαζο και τον Κύρο επηρεάζει και καθορίζει τις εξελίξεις στον Πελοποννησιακό πόλεμο. Πολύ γρήγορα, οι ελληνικές πόλεις οι συμμαχικές προς την Αθήνα θα περάσουν στην κυριότητα των Περσών και μάλιστα με την ανοχή των Σπαρτιατών, καθώς η περσική αυτοκρατορία προσφέρει στους Σπαρτιάτες ανταλλάγματα σε οικονομική και στρατιωτική βοήθεια (A, I, 6-7).

Αναλυτικότερα, η κατάλυση της αθηναϊκής δημοκρατίας δεν αργεί να συμβεί το καλοκαίρι του 411 π.Χ, όταν οι ολιγαρχικοί εγκαθιδρύουν στην πόλη την Αρχή των Τετρακοσίων. Υπεύθυνοι για την ανατροπή του πολιτεύματος θεωρούνται εν πολλοίς οι Αθηναίοι αριστοκράτες που είχαν εξαντληθεί από την οικονομική στήριξη των δαπανών του πολέμου. Ο ρήτορας Αντιφώντας θεωρήθηκε ακόμη ως εκείνος που υποδαύλιζε έμμεσα την ανατροπή, στηρίζοντας σε κάθε ευκαιρία τους ολιγαρχικούς

---

²² Macaulay et al., 2014, σελ. 76-92.

της πόλης (B, II, 40-41). Οι Φρόνιχος, Πείσανδρος και ο μετριοπαθής Θηραμένης αποτέλεσαν επίσης σημαντικές προσωπικότητες των ολιγαρχικών που ζητούσαν περιορισμό των δαπανών, αλλά και του σώματος των πολιτών με ισχυρή ψήφο σε όσους μπορούσαν πρακτικά και ηθικά να στηρίξουν την πόλη (B, II, 10-13). Αφειρηία στην προσπάθεια των συνομοιωτών να καταλάβουν την εξουσία αποτέλεσε η διάδοση της φήμης ότι οι Πέρσες ήσαν διατεθειμένοι να στηρίξουν οικονομικά την Αθήνα με τη διαμεσολάβηση του Αλκιβιάδη. Ωστόσο, η αναδίπλωση του Αλκιβιάδη είχε ως αποτέλεσμα την σπασμωδική αντίδραση των ολιγαρχικών που κήρυξαν την Αθήνα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης και όρισαν την αρχή 400 ατόμων με απόλυτες εξουσίες, αλλά κι ένα σώμα 5.000 πολιτών με συμβουλευτικό χαρακτήρα.²³

Φυσικά η αρχή των Τετρακοσίων, που αποτελείτο κατά βάση από ακραίους ολιγαρχικούς, δεν ήταν διατεθειμένη να μοιραστεί την εξουσία με το σώμα των 5.000 πολιτών. Έτσι, επέβαλαν τη θέλησή τους και διέλυσαν τη δημοκρατικά εκλεγμένη Βουλή των 500. Με την κίνηση αυτή, η κατάλυση της δημοκρατίας είχε επιτευχθεί.²⁴

Παρόλα αυτά, οι ολιγαρχικοί πραξικοπηματίες ήταν δύσκολο να διατηρήσουν την εξουσία δίχως τη συγκατάθεση του πανίσχυρου αθηναϊκού στόλου, που εκείνη την περίοδο δραστηριοποιούνταν στη Σάμο (A, I, 10-12). Όμως δεν κατάφεραν να αποσπάσουν τη συναίνεσή τους. Τουναντίον, αμέσως μόλις τα πληρώματα πληροφορήθηκαν για τις εξελίξεις στην Αθήνα, ορκίστηκαν πίστη στη δημοκρατία, καθαίρεσαν τους αρχηγούς τους και εξέλεξαν νέους. Δύο από τους νέους δημοκράτες ναυάρχους ήταν οι προαναφερθένες Θρασύβουλος και Θράσυλος. Οι νέοι ηγέτες του στόλου ανακάλεσαν τον Αλκιβιάδη και ανακοίνωσαν την πρόθεσή τους να συνεχίσουν τον πόλεμο κατά της Πελοποννησιακής συμμαχίας (A, I, 12).

---

²³ Παπαγεωργίου, 1995.

²⁴ Mosse & Schnapp-Gourbeillon, 2007, σελ. 81.

Στην Αθήνα, η νέα ολιγαρχική διακυβέρνηση καλείτο τώρα να αντιμετωπίσει μια σειρά από εσωτερικά προβλήματα με βασικότερη τη διαμάχη ανάμεσα σε μετριοπαθή και ακραία στοιχεία. Οι μετριοπαθείς, με πρωτεργάτη τον Θηραμένη, ζητούσαν την αντικατάσταση των Τετρακοσίων με ένα διευρυμένο ολιγαρχικό σώμα των 5.000, στο οποίο θα συμμετείχαν και εκπρόσωποι από τις κατώτερες τάξεις (B, II, 16-17). Από την άλλη, οι ακραίοι ολιγαρχικοί με αρχηγό τον Φρύνιχο κάτω από την πίεση των εξελίξεων ήταν έτοιμοι να συνάψουν ειρήνη με τους Σπαρτιάτες, θυσιάζοντας την ηγεμονία και μαζί της την ανεξαρτησία της πόλης. Την ίδια στιγμή άρχισαν να χτίζουν τείχη την Ηιετιώνεια χερσόνησο, στην είσοδο του Πειραιά. Την ίδια στιγμή, οι φήμες που φρόντιζε να διαδίδει ο Θηραμένης, ότι τάχα ο οχυρό προοριζόταν να διευκολύνει την απόβαση των Σπαρτιατών, προκάλεσε την αντίδραση των οπλιτών, που προχώρησαν στην κατεδάφισή του (B, II, 14-15).

Μετά την δολοφονία του Φρυνίχου κατά τις αντιδράσεις των οπλιτών, οι μετριοπαθείς ολιγαρχικοί ανέλαβαν την εξουσία και εγκατέστησαν την «αρχή των 5.000» τον Σεπτέμβριο του 411 π.Χ, ενώ αρκετοί από τους ηγέτες των ακραίων ολιγαρχικών καταδικάζονται σε θάνατο ή αυτομολούν στους Σπαρτιάτες.²⁵ Εν τέλει, η δημοκρατία στην Αθήνα αποκαταθίσταται το καλοκαίρι του 410 π.Χ, μετά τη διπλή νίκη του αθηναϊκού στόλου στην Κύζικο (A, I, 16-17), στην οποία συμμετείχε μεταξύ άλλων ο Σικελός Ερμοκράτης (A, I, 26).

Μετά τη ναυμαχία της Κυζίκου και μερικές ακόμα νίκες, τα πράγματα έδειχναν να βελτιώνονται για την Αθήνα τουλάχιστον όσον αφορά τις μάχες στη θάλασσα, ιδιαίτερα με την πολιορκία και την κατάληψη της Χαλκηδόνας από τον Αλκιβιάδη και τον Θρασύβουλο, το 409 π.Χ. η οποία οδήγησε το στόλο σε μια

---

²⁵ Mosse & Schnapp-Gourbeillon, 2007, σελ. 83.

συμφωνία με τον Φαρνάβαζο, που τους εξασφάλισε αρκετά χρήματα (A, I, 16-19). Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Αλκιβιάδης επέστρεψε στην Αθήνα μόλις το 407 π.Χ. με μεγάλη προσοχή, έπειτα από όσα είχαν προηγηθεί. Προτού φθάσει στην Αθήνα, αποφάσισε να κατευθυνθεί στη Σάμο, για να πάρει έναν μεγάλο αριθμό χρημάτων και μαζί 20 πλοία που τον περίμεναν και με αυτά να κατευθυνθεί στο Γύθειο για να διερευνήσει in situ τις κινήσεις του αντίπαλου στόλου (A, I, 18-20).

Σύντομα, όμως μια ήττα στην Ιωνία από το στόλο του Λυσάνδρου κλόνησε ξανά το ηθικό των Αθηναίων (A, V, 1 – B, I, 20-24, 27-29). Ο Λύσανδρος υπήρξε σπουδαίος ναύαρχος του Σπαρτιατικού στόλου, γνωστός για την στρατηγική του οξυδέρκεια. Είχε προηγηθεί μια αποτυχία στην προσπάθεια ανακατάληψης της Ανδρου (B, I, 16). Την ίδια εποχή, το 406 π.Χ. ο Τισσαφέρνης αναλάμβανε πια τον περσικό θρόνο, που φρόντιζε με υλικά ανταλλάγματα να πείθει τους Αθηναίους λιποτάκτες να προσέρχονται σε βοήθεια του σπαρτιατικού στρατού (A, V, 2-9). Υπεύθυνος για τις δυσμενείς εξελίξεις θεωρήθηκε ο Αλκιβιάδης, που αυτοεξορίστηκε, ενώ οι οπαδοί του υπέστησαν σοβαρές διώξεις²⁶.

Τη θέση του Αλκιβιάδη ανέλαβε ο Κόνων, ο οποίος άρχισε με την αναδιοργάνωση του στόλου (A, V, 12). Ο ίδιος ξεκίνησε να οργανώνει τον στόλο στη Σάμο για να μπορεί να αντιμετωπίζει τις σπαρτιατικές επιθέσεις σε νησιά και παράλια της Ιωνίας, αλλά και προκειμένου να είναι σε θέση μελλοντικά να προωθήσει με ασφάλεια τις αθηναϊκές δυνάμεις στον Εύξεινο Πόντο, ένα στρατηγικό σημείο για την προμήθεια της Αθήνας σε σιτηρά (A, V, 17-20). Αν και διέθετε γύρω στόλο 100 πλοίων, ο Κόνων κατάφερε να επανδρώσει μονάχα τα 2/3 εξ αυτών λόγω της οικονομικής δυσπραγίας. Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες κλήθηκε μάλιστα να

---

²⁶ Lewis & Boardman, 1994, Finley, 1981, σελ. 251-253.

αντιμετωπίσει τον στόλο του Σπαρτιάτη Καλλικρατίδα, ο οποίος κατάφερε πολύ γρήγορα να καταλάβει τη Μήθυμνα της Λέσβου και τα Δελφίνιο της Χίου, δύο πολύ σημαντικά οχυρά του αθηναϊκού μετώπου. Σύντομα, οι δύο στόλοι ήρθαν σε σύγκρουση με αποτέλεσμα την ολοκληρωτική συντριβή των αθηναϊκών πλοίων (A, V, 15-16).

Για να μπορέσουν να αντισταθμίσουν τη ζημία, οι Αθηναίοι αναγκάστηκαν γύρω στα 406 π.Χ. να λιώσουν το χρυσελεφάντινο άγαλμα της θεάς Νίκης κι έτσι να εξασφαλίσουν χρήματα για την κατασκευή 100 νέων πλοίων, καθώς και για την τροφοδοσία της πόλης.²⁷

Οι ραγδαίες εξελίξεις, καθώς οι εσωτερικές διαφωνίες στην αθηναϊκή πολιτική σκηνή, μια σκηνή υπό κατάρρευση, ολοκληρώνονται με την πλήρη καταστροφή του αθηναϊκού στόλου στους Αιγός ποταμούς το 405 π.Χ. (B, II, 1-4). Στη συνέχεια, την επόμενη χρονιά η πόλη αναγκάζεται να παραδοθεί άνευ όρων στους Σπαρτιάτες, ενώ την διακυβέρνηση θα αναλάβει η αρχή των Τριάκοντα Τυράννων, μια ομάδα τριάντα ακραίων ολιγαρχικών (B, I, 3 –B, I, 15-16).

3.3. Ερμηνευτικός σχολιασμός

Το πρώτο βιβλίο των «Ελληνικών» ξεκινά με τη φράση «μετὰ δὲ ταῦτα» (I, 1), γεγονός που μαρτυρά αφενός ότι η αφήγηση ξεκινά *in media res* κι αφετέρου ότι ο Ξενοφών είτε σκόπευε να συνδέσει απευθείας το έργο του με εκείνο του Θουκυδίδη, είτε επρόκειτο να προηγηθεί κάποιος πρόλογος. Η κυρίαρχη άποψη θέλει, ωστόσο,

---

²⁷ Schuller, 2007, σελ. 64-65.

τον συγγραφέα να συνεχίζει ευθύς από εκεί όπου είχε μείνει ο προκάτοχός του σε μια προσπάθεια να συνδέσει το έργο του στην κοινή μνήμη με το δοξασμένο και περίφημο έργο του Θουκυδίδη, που ήδη έχαιρε ιδιαίτερης εκτίμησης από τους συγχρόνους του. Ωστόσο, αν ο Ξενοφών επιθυμεί ξεκάθαρα να συνεχίσει το θουκυδίδειο έργο από το σημείο όπου διακόπτεται η αφήγησή του, αυτό δεν σημαίνει κατ' ανάγκην από συμμερίζεται τους ίδιους σκοπούς της ιστορικής συγγραφής και την ίδια μεθοδολογία με τον προκάτοχό του. Τουναντίον, ήδη από τον πρόλογο του έργου, ο συγγραφέας φαίνεται να διαφοροποιείται αισθητά από τον Θουκυδίδη στο ύφος, τη μέθοδο παράθεσης και την ανάλυση των γεγονότων.²⁸

Η επίδραση της πολιτικής ιδεολογίας του Ξενοφώντα ασκεί σημαντικές επιδράσεις τόσο στον τρόπο με τον οποίο παραθέτει τα γεγονότα, όσο και στις τεχνικές που επιλέγει για να τα αφηγηθεί. Ειδικότερα, όντας οπαδός ολιγαρχικών πεποιθήσεων ο ίδιος τείνει να υποτιμά τους αγώνες των Αθηναίων, να αποσιωπά επιλεκτικά ορισμένες μάχες ή να υποτιμά την αξία τους και να δικαιολογεί τις ήττες των Σπαρτιατών ως λογική και προσωρινή οπισθοχώρηση.²⁹

Πράγματι, ο ίδιος ο Ξενοφώντας είχε πολεμήσει στο πλευρό του βασιλιά της Σπάρτης Αγησίλαου και ήταν γνωστός για τα φιλολακωνικά του αισθήματα. Έτσι, δεν προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι ξεκινά την αφήγησή του αναθυμούμενος ορισμένες από τις νίκες των Σπαρτιατών στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού πολέμου. Στην πορεία της αφήγησης, μάλιστα, η ανεπαίσθητη αρχικά συμπάθειά του προς τη Σπάρτη γίνεται ολοένα και πιο σαφής.

---

²⁸ Κωνσταντινόπουλος, 2014, Finley, 1981.

²⁹ Finley, 1981, Hude, 1980, σελ. 33-35.

Όντας συνεπής στην πολιτική του ιδεολογία, ο Ξενοφώντας φαίνεται να αντιμετωπίζει τον αμφιλεγόμενο Αλκιβιάδη αρκετά επικριτικά, παρόλο που αποφεύγει ευθέως να σχολιάσει την συχνή εναλλαγή στη στάση του. Σε όλο σχεδόν το μήκος των δύο πρώτων βιβλίων, ο Αλκιβιάδης παρουσιάζεται ως απρόβλεπτος χρησιμοθήρας, αλλά πειστικός ρήτορας, ο οποίος αντιμετωπίζεται με καχυποψία και συχνά με αγανάκτηση τόσο από τους Αθηναίους, όσο και από τους Πέρσες. Ωστόσο, οι λόγοι που τον κρατούσαν στο επίκεντρο των εξελίξεων δεν αναλύονται, ούτε ερμηνεύονται από τον συγγραφέα.

Ιδιαίτερο ρόλο κατέχει, επίσης, η θεολογία στην ιστοριογραφία του Ξενοφόντα. Πράγματι, ο ίδιος αναφέρεται πολύ συχνά στην τέλεση θρησκευτικών καθηκόντων από τα πρόσωπα που εμπλέκονται στις πολεμικές συγκρούσεις. Εξάλλου, φαίνεται ότι ο ίδιος παραμένει πιστός στην άποψη ότι οι θεοί είναι εκείνοι που εν τέλει καθορίζουν την έκβαση των καταστάσεων. Καθώς μάλιστα ο ίδιος αποδίδει στους θεούς τις εξελίξεις, δεν προχωρεί στην βαθύτερη επισκόπηση των αιτιών που οδηγούν στις εκάστοτε εξελίξεις, θεωρώντας μάλλον επιδερμική την ανθρώπινη επίδραση στην ιστορία.³⁰

3.4. Στοιχεία γλωσσικού ύφους

Ως αφηγητής ο Ξενοφώντας παρουσιάζει πολύ μεγάλο ενδιαφέρον. Το απλό και εύληπτο γλωσσικό του ύφος θαυμάστηκε ιδιαίτερα από τους μεταγενέστερους μελετητές και ιδιαίτερα από τους Ρωμαίους, που εξύμνησαν τη λιτότητά του αποκαλώντας τον «αττική μέλισσα». Ειδικότερα, στα δύο πρώτα βιβλία των «Ελληνικών» του, ο ίδιος παρουσιάζει τα γεγονότα με ιδιαίτερη ζωντάνια

---

³⁰ Κωνσταντινόπουλος, 2014, Macaulay et al., 2014.

επιχειρώντας να δώσει στον αναγνώστη μια σαφή αντίληψη του χώρου εντός του οποίου κινούνται οι αντίπαλες ομάδες, καθώς και των πολλών παραγόντων που παρεισφρύνουν και επηρεάζουν τις εξελίξεις.³¹

Η εκτεταμένη χρήση προθετικών φράσεων αποτελεί ίσως το κλειδί για την επίτευξη της ζωντάνιας και της γλαφυρότητας στις αφηγήσεις του Ξενοφώντα (π.χ. επί την Χίον, εκ της Σάμου). Οι προθέσεις χρησιμοποιούνται συστηματικά ακόμη σε σύνθετα ρήματα (π.χ. επέπλεον, εκπλεί κά.) σε μια προσπάθεια να προσδώσουν την έννοια της κίνησης και της συνεχούς δράσης.

Συχνή είναι επίσης η χρήση αντιθέσεων για τη δόμηση του λόγου που προσθέτει ζωντάνια, συντομία και σαφήνεια στην αφήγηση, αλλά κι ένα πιο αυστηρό κι επιτηδευμένο ύφος (π.χ. «Ὁ μὲν τοιαῦτα ἔλεγεν· οἱ δὲ λοιποὶ ἄρχοντες καὶ διὰ τὸ τοιαῦτα προσακούειν τοὺς μεθ' ἑαυτῶ, ἀπήγαγον εἰς τὸ ἄστυ», B, IV, 22).

Στο ίδιο πνεύμα, ο Ξενοφών χρησιμοποιεί συχνά τους συνδέσμους «δε-και» για να τονίσει την κλιμάκωση των εξελίξεων, τη συνοχή και τη συνέχεια των γεγονότων, αλλά και τις διαρκείς μεταβάσεις στο λόγο και τις περιστάσεις. Έτσι, δημιουργεί ένα πολυσύνδετο σχήμα που καθιστά ζωηρότερη την αφήγηση στην ανάγνωση (π.χ. «ὅσοι δε ἐπίστευον μηδὲν ἠδικηκέναι, αὐτοὶ τε ἀνελογίζοντο καὶ τοὺς ἄλλους ἐδίδασκον ὡς οὐδὲν δέοιντο τούτων τῶν κακῶν, καὶ τοῖς τριάκοντα οὐκ ἔφασαν χρῆναι πείθεσθαι οὐδ' ἐπιτρεπεῖν ἀπολλύναι τὴν πόλιν», B, IV, 23).

Στα πρώτα βιβλία παρατηρεῖται ακόμη έντονα η διαρκής εναλλαγή στους χρόνους των ρημάτων. Αρχικά οι κινήσεις των αντιπάλων περιγράφονται σε παρατατικό (π.χ. παρεσκευάζοντο), γεγονός που προσδίδει κάποια έμφαση στη διάρκεια των περιγραφόμενων γεγονότων. Σε περιπτώσεις, όμως, οπότε ο

---

³¹ Hude, 1980, σελ. 70-73, Κωνσταντινόπουλος, 2014.

συγγραφέας θέλει να τονίσει τον τελεσίδικο και βαρύνοντα χαρακτήρα των περιστάσεων φαίνεται να προτιμά τον δραματικό ενεστώτα ή τον αόριστο. Πολύ περισσότερο, ο αόριστος φαίνεται να προτιμάται, όταν ο αφηγητής θέλει να επιταγχύνει τη ροή του λόγου.

Ακόμη, ο Ξενοφώντας φαίνεται να προτιμά πολύ συχνά τη χρήση απαρεμφάτων, μετοχών και σύντομων κοφτών προτάσεων για να προσδώσει πυκνότητα στο ύφος (π.χ. «Πεμπόντων δὲ πρέσβεις εἰς Λακεδαίμονα...», B, IV, 28).³²

---

³² Κωνσταντινόπουλος, 2014.

Κεφάλαιο 4ο. Σχολιασμός έργου

4.1. Ο Ξενοφών ως αφηγητής

Ανεξάρτητα από την ακριβολογία του και την ιστορικότητα των αφηγήσεων του, ο Ξενοφώντας έμεινε στην Ιστορία για τον περίτεχνο λόγο, την αφηγηματική του δεινότητα και την καθαρότητα του ύφους του. Πολύ συχνά μάλιστα ο ίδιος θεωρήθηκε από τους μελετητές μάλλον ως εξαιρετικός καλλιτέχνης, παρά ως ικανός ιστοριογράφος.³³

Πράγματι, ο ίδιος χρησιμοποιεί παραδεδομένες τεχνικές με έναν πρωτότυπο και δημιουργικό τρόπο, για να ενισχύσει τη δραματική ένταση, να εντείνει την αγωνία και να ζωντανέψει τα αφηγούμενα γεγονότα, προκαλώντας έτσι την αισθητική τέρψη, αλλά και τη συναισθηματική συμμετοχή του αναγνώστη. Πολύ περισσότερο, η ψυχαγωγία και η τέρψη του αναγνώστη επιτυγχάνονται χωρίς ουσιαστικά η αφήγηση να απομακρύνεται από την ιστορική θεματολογία.³⁴

Βεβαίως αυτή η εξέχουσα εκφραστική ικανότητα του Ξενοφόντα, που οδήγησε σε αφήγηση διανθισμένη με επιθετικούς προσδιορισμούς, σχήματα λιτότητας και προθέσεις που φανερώνουν κίνηση, έχει συχνά επικριθεί ως έλλειψη επιστημονικότητας, ακρίβειας και αντικειμενικότητας. Παρόλα αυτά ήταν η ίδια που κράτησε αδιάκοπα στο φως το έργο του, καθώς η καθαρότητα του λόγου του ήταν

---

³³ Θεοδωρόπουλος, 2010, σελ. 11-14.

³⁴ Κωνσταντινόπουλος, 2014, Παπανικολάου, 2010, σελ. 138-143.

εκείνη χάρη στην οποία τα «Ελληνικά» διασώθηκαν στην παράδοση με το πέρασμα των αιώνων ως εκπαιδευτικά εγχειρίδια.³⁵

4.2. Σύγκριση με το έργο του Θουκυδίδη

Η σχέση των «Ελληνικών» του Ξενοφώντα με τη θουκυδίδεια ιστορία έχει αποτελέσει ένα ευρύ πεδίο αμφιλογίας στους φιλολογικούς κύκλους. Το ζήτημα της συνέχειας της θουκυδίδειας αφήγησης μέσω των «Ελληνικών», τα επίπεδα στα οποία συνίσταται αυτή η συνέχεια και η συνοχή, οι διαφοροποιήσεις στη μεθοδολογία και την επιστημονική ιδεολογία έχουν εν πολλοίς αποτελέσει τη βασική προβληματική της μελέτης του έργου του Ξενοφώντα και ιδιαίτερα για το συγκεκριμένο πόνημά του.³⁶

Τα δύο πρώτα βιβλία των «Ελληνικών» του Ξενοφώντα διακρίνονται από την προσπάθεια του συγγραφέα να διατηρήσει το πρότυπο του Θουκυδίδη τόσο στο ύφος, όσο και στην ιστορική μέθοδο, χωρίς ωστόσο να είναι βέβαιο κατά πόσο ο ίδιος συμμερίζεται τη μεθοδολογία της θουκυδίδειας ιστοριογραφίας, δεδομένης της διαφοροποίησης του στη συνέχεια της συγγραφής. Αναλυτικότερα, η αρχική επιδίωξη του Ξενοφώντα να αποτελέσει το συνεχιστή του ιστορικού έργου του Θουκυδίδη δεν φαίνεται να συνοδεύεται από την επαρκή συνειδητοποίηση των απαιτήσεων μιας τέτοιας προσπάθειας, μολονότι το έργο του είναι σαφώς προσδιορισμένο ως μια προσπάθεια συνέχισης της θουκυδίδειας αφήγησης που συνδέεται με τα προηγούμενα μονάχα με ένα λιτό «μετά ταύτα». Όπως θα δούμε στη συνέχεια, η αίσθηση της συνέχειας που επιδιώκει ο Ξενοφών διαταράσσεται σύντομα από τη διαπίστωση ότι

---

³⁵ Ράπτης, 2007, σελ. 18.

³⁶ Gray, 1989, σελ. 24.

της μη αποδοχής της ιστορικής μεθοδολογίας του Θουκυδίδη ως προς την συλλογή και την παράθεση των δεδομένων.³⁷

Εντούτοις, παρά την σύντομη διαφοροποίησή του στο ύφος και την μεθοδολογία, όσον αφορά στις δύο πρώτες ενότητες, ο ίδιος παραμένει σύντομος, σαφής και μεθοδικός. Στο πνεύμα αυτό, παρατηρούμε να παρεμβάλει δημηγορίες, να προσφέρει μεθοδική χρονολόγηση, αλλά και να ηθογραφεί τα πρόσωπα μέσα από τις πράξεις και τους λόγους τους.

Στο σημείο αυτό έχει σημασία να τονιστεί ότι τόσο η πρόθεση, όσο και η μεθοδολογία του Θουκυδίδη υπήρξε προσανατολισμένη πιο κοντά στις σύγχρονες επιστημονικές απαιτήσεις. Ο ίδιος ήταν σε θέση να αναγνωρίσει την αξία της ιστοριογραφίας και της ιστορικής μελέτης ως οδηγού για την ερμηνεία των πολιτικών εξελίξεων και την διαπίστωση των πολιτικών δυνάμεων που κινητοποιούν διαχρονικά τις εξελίξεις. Ο Θουκυδίδης δεν έγραφε ως λογοτέχνης που επεδίωκε την τέρψη του αναγνωστικού κοινού, αλλά ως επιστήμων που φιλοδοξούσε να μεταλαμπαδεύσει την ιστορική, αντικειμενική γνώση για τα γεγονότα και να διδάξει. Η πρόθεση αυτή, αναφερόμενη άλλοτε ως ο «σκοπός του συγγραφέα», είναι επί της ουσίας εκείνη που διαφοροποιεί εκ προοιμίου το έργο του από εκείνο του Ξενοφώντα, ενός συγγραφέα που δίνει μεγαλύτερη έμφαση στη γλαφυρότητα και τη ζωντάνια των αφηγήσεων, παρά στην ιστορικότητα των γεγονότων που περιγράφει και την αμεροληψία των προσεγγίσεών του.³⁸

Πράγματι, σταδιακά το ύφος γίνεται πιο χαλαρό και ο ιστορικός απομακρύνεται από το πρότυπο του Θουκυδίδη. Οι αφηγήσεις του γίνονται πιο

---

³⁷ Κωνσταντινόπουλος, 2005, σελ. 10, Finley, 1981, σελ. 141-2.

³⁸ Κωνσταντινόπουλος, 2005, σελ. 13, Finley, 1981, σελ. 128-9.

λογοτεχνικές και σημαντικά γεγονότα παραλείπονται. Παράλληλα, η προσπάθεια χρονολόγησης των γεγονότων γίνεται λιγότερο εντατική.³⁹

Ως εκ τούτου, ο Ξενοφών ξεκινά έχοντας ως αφετηρία το έργο, το ύφος και τη μεθοδολογία του Θουκυδίδη. Η επιλογή αυτή σαφώς υπαινίσσεται ότι ο συγγραφέας απέδιδε κάποιο θαυμασμό στον προκάτοχό του ή τουλάχιστον αναγνώριζε την κοινωνική κι επιστημονική αξία που είχε αποδοθεί στο έργο του. Ωστόσο, βαθμηδόν ο Ξενοφών εγκαταλείπει την προσπάθεια να προσδώσει στο έργο του συνοχή και συνέχεια προς το θουκυδίδειο έργο. Πράγματι, καθώς κανείς προχωρεί στην ανάγνωση των «Ελληνικών» διαπιστώνει ότι ο Ξενοφών αφήνει σταδιακά να φανεί η αντιπάθειά του για τους Θηβαίους, υποστηρίζει ανοικτά τους Σπαρτιάτες και επιτρέπει στη θρησκοληψία του να επηρεάσει τις ιστορικές του ερμηνείες και την κρίση του αναφορικά με τις αιτίες και τις συνέπειες των γεγονότων. Ακόμη, η επιμέλειά του προς τη λογοτεχνικότητα και την αφηγηματικότητα του λόγου του ενισχύεται, γεγονός που οδηγεί στην υπόθεση ότι ο σκοπός της συγγραφής του γρήγορα μετατοπίστηκε από τον εμπλουτισμό της ιστορικής γνώσης στην τέρψη των αναγνωστών. Σε αντίθεση με τον Θουκυδίδη, ο οποίος καταφέρνει εν πολλοίς να αποστασιοποιηθεί από τα ιστορικά γεγονότα και να αποσιωπήσει την προσωπική του κριτική προσφέροντας κατά το δυνατόν αντικειμενικές ερμηνείες των εξελίξεων, ο Ξενοφώντας τάσσεται σαφώς υπέρ της Σπάρτης, εκθέτει με τρόπο έμμεσο αλλά εμφανή τις ιδιαίτερες συμπάθειες και τις αντιπάθειες του, ώστε πολύ συχνά ψέγεται από τους κατοπινούς μελετητές για μεροληψία.⁴⁰

Ως εκ τούτου, θεωρήθηκε ότι ο Ξενοφών παρά τη συγγραφική του δεινότητα δεν διέθετε το οξυδερκές και βαθιά διεισδυτικό πνεύμα του προκατόχου του,

---

³⁹ Hornblower et al., 2012.

⁴⁰ Κωνσταντινόπουλος, 2005, σελ 6, Hornblower et al., 2012.

Θουκυδίδη. Ο τελευταίος έχει άλλωστε μείνει στην ιστορία για την επιστημονικότητά του, τη μεθοδικότητα και την ουδετερότητά του, καθώς και την ικανότητά του να ερμηνεύει τα γεγονότα χωρίς μεταφυσικές προσεγγίσεις. Αντιθέτως, αξίζει να σημειωθεί ότι ο Ξενοφώντας επιχειρεί συστηματικά να ερμηνεύσει τα γεγενημένα βασισμένος σε ένα μοτίβο διπλής αιτιότητας, όπου τόσο οι άνθρωποι, όσο και οι θεοί μετέχουν και επηρεάζουν αποφασιστικά τις εξελίξεις. Πολύ περισσότερο, ο συγγραφέας φέρει τη βεβαιότητα ότι οι θεοί είναι εκείνοι που αποδίδουν δικαιοσύνη τιμώντας εκείνους που σφάλλουν.⁴¹

Αυτή η έλλειψη συνοχής ως προς τη μεθοδολογία συλλογής, αξιοποίησης και παράθεσης των ιστορικών δεδομένων σε συνδυασμό με την συμπληρωματική χρήση μεταφυσικών όρων για την ερμηνεία των ιστορικών γεγονότων και εξελίξεων στην ιστοριογραφία του Ξενοφώντα έχει συχνά χαρακτηριστεί ως μια επιστημονική «οπισθοχώρηση» κατά την εξέλιξη του γραμματειακού είδους. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Κωνσταντινόπουλος, «όσο κι αν στα Ελληνικά του ο Ξενοφών προσπαθεί να ακολουθήσει το θουκυδιδικό ύφος γραφής, προσπάθεια που είναι πιο ευδιάκριτη στα πρώτα βιβλία του ιστορικού του έργου, η βασική ιστορική του αντίληψη αποτελεί υπαναχώρηση προς την ηροδότεια ιστοριογραφία σε τέτοιο βαθμό, που σε σύγκριση με το επίπεδο της επιστημονικής θουκυδιδικής ιστοριογραφίας καταντά αναχρονισμός»⁴².

Ωστόσο, χάρη στην ιδεολογική του συνέπεια και την γλαφυρότητα του λόγου του, ο Ξενοφώντας καταφέρνει να μας δώσει πολύτιμες πληροφορίες για τις πολιτικές εξελίξεις του 4^{ου} αιώνα π.Χ., το ρόλο των Περσών και την αποδυνάμωση των ελληνικών πόλεων-κρατών. Έτσι, παρά τις αδυναμίες του έργου από ιστορικής

---

⁴¹ Hornblower et al., 2012, Finley, 1981, σελ. 142.

⁴² Κωνσταντινόπουλος, 2005, σελ. 5.

απόψεως, τα «Ελληνικά» παραμένουν ένα πολύτιμο έργο που προσφέρει ποικίλες και ενδιαφέρουσες πληροφορίες για μια ιδιαίτερα ταραγμένη περίοδο της κλασικής ιστορίας.⁴³

4.3. Κριτική στα «Ελληνικά»

Τα «Ελληνικά» έχουν συχνά μνημονευθεί ως ένα εκτενές και πολύπνευρο έργο, που αναδεικνύει μεταξύ άλλων την ποικιλία των ενδιαφερόντων του ίδιου του συγγραφέα. Εξάλλου, ο Ξενοφώντας ασχολήθηκε ενεργά με την φιλοσοφία, την ιστορία, την πολιτική, τη βιογραφία και τη λογοτεχνία, γεγονός που δεν μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστη την ιστοριογραφική του δραστηριότητα.⁴⁴

Οι αρετές της συγγραφής του είναι πολλές. Από τη μια η ποικιλία θεμάτων και οπτικών στο έργο του, που αντανακλά την πολυσχιδή προσωπικότητά του. Από την άλλη, η έμφαση που αποδίδει στις αξίες και τα ιδανικά, το διδακτικό του πνεύμα, η καθαρότητα του λόγου του, η γλαφυρότητα των περιγραφών, η δραματική ένταση και το απλό κι ανεπιτήδευτο ύφος του σε καθημερινή γλώσσα. Όλα τα παραπάνω οδήγησαν τους μεταγενέστερους μελετητές στην περιγραφή του ως «αττικής μούσας».⁴⁵

Ωστόσο, από ιστορικής απόψεως το έργο του δέχθηκε δριμεία κριτική, ιδιαίτερα σε σύγκριση με εκείνο του ομότεχγου του, Θουκυδίδη, του οποίου συνεχιστής φιλοδοξούσε να είναι ο Ξενοφώντας. Ειδικότερα, οι μεταγενέστεροι μελετητές επισημαίνουν ότι ο ίδιος δεν επιδιώκει, ούτε καταφέρνει να εμβαθύνει στα

---

⁴³ Lewis & Boardman, 1994.

⁴⁴ Lewis & Boardman, 1994, Hude, 1981, σελ. 88.

⁴⁵ Ράπτης, 2007, σελ. 21-23.

αίτια των γεγονότων που περιγράφει καταλήγοντας τελικά σε επιφανειακές αναλύσεις των ιστορικών εξελίξεων. Επιπλέον, επικρίθηκε για μεροληψία υποκινούμενη από τις προσωπικές του πεποιθήσεις και τη δική του πολιτική ιδεολογία υπέρ των Σπαρτιατών. Έτσι, συχνά ο ιστορικός παρουσιάζεται να επικρίνει υπερβολικά τη δημοκρατία, προβάλλοντας με μεγαλύτερο θαυμασμό της ολιγαρχικές αποφάσεις.⁴⁶

Ως σημαντική αδυναμία του έργου του θεωρήθηκε η απόδοση των αιτιών ορισμένων γεγονότων στην θεϊκή παρέμβαση. Πράγματι, ο ιστορικός φαίνεται να πιστεύει στην παρέμβαση των θεών στα ανθρώπινα πράγματα. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Κωνσταντινόπουλος, *«η ανάμειξη προσωπικών απόψεων στην έκθεση των γεγονότων, η ανισομέρεια στην κατανομή της ύλης και η επανεμφάνιση της θεϊκής αιτιότητας στην εξέλιξη των γεγονότων, συνιστούν σοβαρή υποχώρηση από το επίπεδο της επιστημονικής ιστοριογραφίας, που θεμελίωσε ο Θουκυδίδης»*.⁴⁷

Ωστόσο, παρά τις αδυναμίες του ιστορικού του έργου, ο Ξενοφών συνιστά το δίχως άλλο έναν σημαντικό συγγραφέα της εποχής του που συνέβαλε αποφασιστικά στην εξέλιξη της ιστορίας και της λογοτεχνίας. Με γνώμονα αυτή την παραδοχή οι αλεξανδρινοί φιλόλογοι τον κατέταξαν στους τρεις σπουδαιότερους ιστοριογράφους και διέδωσαν σταθερά το έργο του, ενώ ήδη στην Αναγέννηση τα πονήματά του αξιοποιήθηκαν συστηματικά ως διδακτικά εγχειρίδια.⁴⁸

---

⁴⁶ Παπαγεωργίου, 1995, Παπανικολάου, 2012.

⁴⁷ Κωνσταντινόπουλος, 2005, σελ. 10.

⁴⁸ Παπαγεωργίου, 1995, Ράπτης, σελ. 17.

Επίλογος

Ο Ξενοφώντας κατατάσσεται δικαίως στην τριάδα των μεγάλων ιστορικών συγγραφέων της κλασικής αρχαιότητας, έπειτα από τον Ηρόδοτο, πατέρα της Ιστορίας, και τον Θουκυδίδη, τον μεγαλύτερο ιστορικό των αιώνων. Παράλληλα, ο ίδιος θεωρείται ως ένας από τους πλέον εξέχοντες λογοτεχνικούς συγγραφείς και βιογράφους της κλασικής γραμματείας.

Τα «Ελληνικά» του Ξενοφώντα αποτελούν τη συνέχεια της αφήγησης των «Ιστοριών» του Θουκυδίδη, που σταματά εξάιφνης την αφήγηση με τα γεγονότα του 411 π.Χ. Ως άξιος συνεχιστής του θουκυδίδειου έργου ο Ξενοφών, με πλήθος στοιχείων για τα γεγονότα από το 411 μέχρι το 403 π.Χ., συνεχίζει την ιστορία από εκεί που την άφησε ο προκάτοχός του προσθέτοντας το στοιχείο της λογοτεχνίας, της δραματοποιημένης αφήγησης και της αφηγηματικής έντασης. Το μοιραίο κι αμφιλεγόμενο πρόσωπο του Αλκιβιάδη, οι δόλιες παρεμβάσεις των Περσών στις ελληνικές εξελίξεις, η ναυμαχία στις Αργινούσες και η συντριβή των Αθηναίων στους Αιγός ποταμούς αποτελούν μονάχα μερικά από τα δεκάδες επεισόδια που παραθέτει η δημιουργική γραφίδα του Ξενοφώντος.

Βιβλιογραφία

- Easterling, P. & Knox B.M.W. (1990). *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*.
Μτφρ. Ν Κονόμης. Αθήνα: Παπαδήμα.
- Finley, M.I. (1981). *The Portable Greek Historians: The Essence of Herodotus, Thucydides, Xenophon, Polybius*. New York: Penguin Books.
- Gray, V. (1989). *The character of Xenophon's Hellenica*. London: Duckworth Ltd.
- Hornblower, S., Spawforth, A. & Eidinow, E. (eds.) (2012) *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Hude, C. (1980). *Xenofontis, Historia Graeca*. Αθήνα: Παπαδήμας.
- Jager, G. (1998) *Εισαγωγή στη Κλασική Φιλολογία*. Μτφρ. Δ. Ιακώβ & Μ. Πεχλιβάνος. Αθήνα: Παπαδήμας.
- Lesky, A. (1989) *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Lewis, D.W. & Boardman, A. (eds.) (1994). *The Cambridge Ancient History, 6*.
Cambridge: Cambridge University Press.
- Macaulay, G.C., Crawley, M. and Dakyns, H.G. (2014). *Greek History: Herodotus, Thucydides, and Xenophon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mosse, C. & Schnapp-Gourbeillon, A. (2007). *Επίτομη Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας (2.000-31 π.Χ.)*. Μτφρ. Α. Στεφάνου. Αθήνα: Παπαδήμας.

- Pfeiffer, R. (1972) *Ιστορία της κλασικής φιλολογίας: Από των αρχών μέχρι του τέλους των ελληνιστικών χρόνων*. Μτφρ. Π. Ξένος. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Said, S., Trede, M. and LeBoulluec, A. (2001). *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας*, μτφρ. Γ. Ξανθάκη, Δ. Τσιλιβερίδης & Β. Πόθου, Αθήνα.
- Schuller, W. (2007). *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας*. Μτφρ. Α. Καμάρα & Χ. Κοκκινιά. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Θεοδωρόπουλος, Τ. (επ.) (2010). *Ξενοφώντος Ελληνικά, Α-Γ*. Αθήνα: Ωκεανίδα.
- Κωνσταντινόπουλος, Β. (2014). *Αρχαία Ελληνική Ιστοριογραφία: Συγκριτική προσέγγιση των τριών ιστορικών της κλασικής περιόδου*. Αθήνα: Σιδέρης.
- Κωνσταντινόπουλος, Β. (2005). *Αρχαία Ελληνική Ιστοριογραφία: Σημειώσεις μαθήματος*. Καλαμάτα.
- Παπαγεωργίου, Α. (επ.) (1995). *Ξενοφών: Άπαντα (Ελληνικά, Α-Β)*. Αθήνα: Κάκτος.
- Παπανικολάου, Α. (2010) *Εισαγωγή στη κλασική φιλολογία*. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση.
- Ράπτης, Α. (επ.). (2007). *Ξενοφών ο Αθηναίος: Ελληνικά*. Αθήνα: Ζήτρος.